

nak a Fekete tengerhez vezető utat s iparunknak és kereskedelmünknek öt millió vevő piacát szerzette meg, a mi fontosabb volt monarchiánkra, mint sok megnyert ütközet. De viszont e lépésnek Románia nemzetközi helyzetére messze kiható jelentőségét sem világította meg senki igazabban, mint maga Károly fejedelem, mikor 1875. jún. 30-án örömmel írta atyjának: „Ez a nemzetközi actio nagyjelentőségű, mivel Románia függetlenségének csiráját hordja magában.“ Rövid pár év megmutatta, hogy a fejedelem nem csalódott ebben a számításában.

—n—r.

* * *

Szájru! szájru. A magyarság szálló igéi, gyűjtötte és magyarázza Tóth Béla. Budapest, az Athenaeum r.-társulat kiadása. 1895. Ára kötve 3 frt.

E művel itt természetesen csak philosophiai szempontból foglalkozhatunk s annyiban, a mennyiben az irodalomban s köz- és magánéletünkben forgó általános érdekű szólamokat s a hazai s idegen eredetű citatumokat ismertetvén s magyarázván, bizonyos következtetéseket enged tennünk a közöttünk forgalomban levő idea-készletre vonatkozólag.

Kezdjük mindjárt a czímen. Maga a kitétel „Szálló igék“ a Büchmann-féle, hasonló tendenciájú munka czíme: „Geflügelte Worte“ után lón fordítva — igaz magyaros formában — de azért csak fordítás marad. Ha szerző eljárását e tekintetben gáncsoljuk, csak azért van, hogy az íróinknál divatozó eljárást jellemezzük. Kezdik ugyanis azon, hogy a német ideát vagy műszót többé-kevésbé betű szerint lefordítják, azután iparkodnak azt, annyira a mennyire, magyar kaptára ütni, a mi néha sikerül is, mint a jelen esetben — mert a *Szálló igék* szólam magyarsága kifogástalan s a jelzett dolgot is kifejezi — de a legtöbbször balul üt ki s csak irodalmunknak s eszmemenetünknek idegen pórázon való járását illusztrálja, sajnosan. Világos lesz ez egy példa által. Tegyük fel egy pillanatra, hogy csakugyan német ember agyában szülemlik meg először az eszme, hogy egybegyűjtse s magyarázza a hirlapokban, irodalomban és társalgásban forgó közkeletű, hazai és idegen eredetű közhelyeket, geniális írók rövid, velős mondatait stb. Az angol, a francia, az olasz az életrevaló eszmét felkapva, mindegyik a maga közönségének

ízlése s nyelvének geniusa szerint bajtja végre — utánozva — a műveletet s kereszteli el azután. Tanulság erre épen az ez irányú művek jellege és czíme, a mint szerző is előszavában felsorolja. Csak a magyar fordította le műve czímét németből.

De térjünk a lényegre. Mi az ilyen fajta munka czélja, rendeltetése, magasabb philosophiai szempontból? Az, hogy számot adjon egy bizonyos társadalomban — sőt ennek körén belül egy bizonyos milieu-ben — közforgalmú idea- és citatum-készletről, ezt számon tartsa, magyarázza s eredetét kutassa. Ámde ezt tévén, egyszersmind, akaratlanul is, bepillantást enged a figyelmes philosophikus szemlélőnek ama bizonyos társadalmi milieu eszmemenetébe, gondolkodási s érzési módjának mikéntjébe. Mert ha például az olasz az ókori classikus frókból bizonyos szálló igéket válogat ki a maga használatára, a francia másokat, az angol, német és magyar ismét másokat: e körülményből összehasonlítás útján tanulságot meríthetünk a felsorolt nemzetek kifejezési és gondolkodási módjára nézve. Föl kell tennünk *conditio sine qua non* gyanánt, hogy a citatumok gyűjteménye lehetőleg teljes s kimerítő legyen — mert csak így szolgálhatja az imént kitűzött célt. Ezt pedig in specie a szerző munkájáról jó lélekkel elmondhatjuk, mert oly lelkiismeretesen, oly fáradhatlan buzgalommal s igazi eruditusi szakértelemmel oldotta meg a maga elé tűzött feladatot, mely — hazai irodalmunkban — ritkítja párját.

Összehasonlító tanulmányozásnak, oly értelemben mint azt főntebb jeleztük, itt sem helye sem ideje. Csak arról adhatunk számot, minő benyomást tesz a „Szálló igék“ gyűjteménye egy elfogulatlan szemlélőre. Leplezetlenül kimondjuk — habár sérteni találjuk is olvasóink egynémelyikének chauvinistikus érzelmeit — hogy épen nincs mivel dicsekednünk sem mennyiségüket, sem főleg minőségüket illetőleg. Különösen a külről származó, antik és modern sentenciákra nézve, arra a következtetésre jutunk, hogy főleg két társadalmi osztály működött azoknak megteremtésében, illetve adoptálásokban közre, t. i. az újságírók (ezeké az oroszlanrész a hazai eredetű szálló igék gyártásában is) és a papok. Az elsőkhöz sorolhatjuk még a parlamenti szónokokat s némi részben a színészeket, az utóbbiakhoz, még másodsorban a bírói s ügyvédi kart, vagyis általánosságban a latinos oktatásban részesült, humaniorákat végzett osztályt. A nemzet többi

osztályai, névszerint az orvosok (a mi elég feltűnő), az iparosok, a kereskedők, a technikusok, a tanítók, a gazdák és földművelők osztályai és — last non least — a lakosság fele, vagyis a nők körében divatos s onnan eredő szálló igék alig vannak e gyűjteményben. Ez az anomalia — mert annak kell neveznünk — magyarázatra szorul. Mert hogy a nép tulajdonképeni zöme, mely a nyelvet alkotta és fejleszti — a civilisatio előhaladottabb stadiumában a jeles írókkal egyetemben — a szálló igék termelésében oly alanti szerepre legyen kárhóztatva, azt bajos elhinni. Igaz, hogy a már végleg népkincsé lett, úgyszólván kijegecedett igéket, t. i. a közmondásokat, a tulajdonképeni nép-philosófiát meg kizárólag a nép tömegének köszönhetjük. De még így is egy sajnálatos hézagot kell constataálnunk, melynek magyarázatát abban véljük megtalálni, hogy főleg az úgynevezett latinosok lebegtek szerző szemei előtt munkája készítése közben s azoknak is szánta azt kizárólag.

In specie a latin citatumok tekintetében feltűnő, hogy aránylag több helyt foglalnak az úgynevezett catói versek, azaz teljesen értéktelen s főleg izléstelen, pedáns szellem szüleményei, mint az igazi classikusok remek mondásai. S a mi megvan is ezekből, azt a gyanút kelti, hogy inkább prosodiai s syntactikai példák révén ragadtak meg, mintsem a remekírók műveinek eredetiben való olvasása s élvezése útján.

De ha a szerző álláspontjára helyezkedünk is, kétfajta hiányt vagyunk kénytelenek constataálni. Az egyik az, hogy a modern nyugati nyelvek, az angol, a francia, az olasz és spanyol feltűnő csekély contingenssel szerepelnek. Ennek bizonyára nem szerző az oka, mert szívesen elhiszszük, hogy ő az előadotaknál sokkal többet ismer, hanem közönségünk, mely az illető nyelveket s irodalmakat alaposan ignorálja. S ez alapján nem is nagy baj, mert minden nép a saját fundusából kell hogy merítse szálló igéit. A baj épen ott van, hogy a mi közönségünk igenis idegen forrásból merít, még pedig kizárólag *németből*. Azaz hogy a német eredetű mondásokra vonatkozólag épen az ellenkezője áll annak, a mit a nyugati nyelvűekre nézve mondtunk: azaz sokkal, de sokkal több forog közzájón és írásban, mint a mennyit szerző — különben helyes indító okból — felsorolni jónak lát. Ha figyelemmel kísérjük műveltebb középosztályunk conversatióját, úgy találjuk, hogy — nemcsak Buda-

pesten, hanem a legmagyarabb vidékeken is — csakúgy hemzsegnek úgy a német fordulatok, mint a szó szoros értelmében vett szálló igék: az úgynevezett német brocken-ek (ők teremteték a fogalommal a szót is) alakjában.

A másik feltűnő körülmény az, hogy hazai költőktől eredő citatumok is aránylag csekély számmal szerepelnek a műben. A mi nyilván azt árulja el, hogy műveik nem igen hatoltak be mélyebben a nép zömének gondolkodás- és kifejezőmódjába, s hogy az irodalomtörténészek ama stereotyp kitétele, hogy ez s ama költőnk vagy írónk országszerte mély hatást keltett, nem egyéb kongó frázisnál. Mert ha igazán megvan e hatás, annak még is kell látszania a belőlük vett idézetekben s köztulajdonná vált igékben. Igaz, hogy az effélék termelésében még egy fontos tényező játszik közre, oly tényező, melyet mi, mint aféle „stréber“ nemzet, untalan szem elől tévesztünk ama lázas törekvésünkben, hogy a százados mulasztásokat hirtelen — legalább s főleg szemre — helyre pótoljuk, s ez: *az idő*. Az olasz, franczia, angol s még inkább az ókori görög és latin költők sok századon át forogtak közkezen, számos generatio merített belőlük okulást, vigaszt s lelkesedést s így a nép- és nyelvgeniusnak elegendő ideje volt kiszemelni s assimilálni a legszebb, fülbemászó s egyébként kiváló gondolat- s érzelmekeltő passzusokat. Hazai szépirodalmunk, legalább az, melyet a nép zöme is külön tanulmány nélkül élvezhet, újabb keletű, s azt sem olvassák oly általánosan, mint kellene, még azok sem, kik főszerepet visznek a szálló igék termelésében, t. i. a hirlapírók. Köztudomású dolog, hogy ők is, már provenientájuknál fogva, sokkal jobban ismerik Schillert, Lessinget, Heinet s egyéb túlmagasztalt német poetát, mint a hazaikat s a közönség beteges ujság- és sensatió-hajhászatát is jobb szeretik silány franczia, német s muszka „fércz“ munkákkal tartani. Úgy hogy bátran lehet állíthatni, mikép a mi közönségünk jobban ismeri Ohnet, Tolsztojt, Flammarion, Zola, Ibsen stb. ephemer értékű munkáit, mint ez írók saját közönsége, de minden esetre jobban, mint akár a hazai, akár a kipróbált s elismert értékű idegen, úgynevezett classikus szerzőket. Hát még mit szóljunk arról az ijesztő, kimeríthetetlen bőséggel áradozó „cultur“ özönről, mely eredetiben özönlik be hozzánk, Marlitt, Spielhagen stb. stb. regények vagy folyóiratok alakjában. Nem is lehet csodálkozni rajta, hogy közönségünk, mely

csupa német vagy németből magyarra (s minő silány magyarsággal!) fordított hírlapokat élvez, csak nagyon csekély mértékben érzi szükségét a hazai eredetű közhelyeknek, s ilyeneket sem nem alkot, sem szájról szájra adva nem terjeszt. Et voilà pourquoi votre fille est muette, mondhatnók Molière-rel. S ez úgy lesz mindaddig, míg hírlapjaink, szép- és tudományos irodalmunk, legnagyobb részében német kaptára ütve, német „szellem“-et terjeszt közöttünk. Legnagyobb részök ez anomáliában a nálunk, még pedig nem Nagy-Szebenben vagy Lőcsén, hanem fő- és székvárosunkban germán nyelven megjelenő újságoknak van. Ennek a csudabogárnak az analogiáját meg éppen csak az annyira lenézett és ócsárolt Keleten, Stambulban és Kairóban találjuk, mert csak ott jelennek meg idegen nyelvű lapok. (Belgrád, Cettinje, Athen, Kopenhága, Lissabon a más kisebb városok rég túl vannak ezen a kezdetleges stadiumon.) Igaz, hogy e lapok idegennyelvűségöket, a tőlök megszokott oraculum nagyképűséggel azzal indokolják, hogy a „művelt“ külföld belölök merit informatiókat a hazai viszonyokról. Mintha bizony a mi dolgunk volna a külföldi lapgyártóknak informatiókkal szolgálni s az ő érdekekben német organumokkal infestálni az országot! Majd gondoskodnak azok, úgy a mint más országokban teszik, levelezők s kiküldött tudósítók révén, informatiókról. Ne esudálkozzunk azután azon, hogy a művelt nyugaton valami német coloniának tartanak bennünket. mikor mindig a Pester Lloyd s egyéb német folyóiratok révén vesznek rólunk tudomást, legalább másod kézből.

De immár messze tértünk recenzióink tárgyától s ideje, hogy tüzetesebben foglalkozzunk vele. A munka fő érdemét mindenekfölött abban találjuk, hogy az idegen s kivált a latin nyelvből vett szálló igéket híven és pontosan lefordítja, a mi magában véve is elég jelentékeny munka. Ezzel hathatósan hozzájárult a szerző ahhoz a dicséretre érdemes vulgarisatori munkához, hogy a humaniorás műveltségben részesült (latin forrásból meritő) tanult osztályok külön nyelvét és kifejezésmódját érthetővé teszi a nem iskolázott s különösen a nő-közönség előtt. Ezzel annak is útját egyengeti, hogy az ilyen citatumok majdan egykor magyar fordításban emlegettessenek, mint a hogy a művelt nyugaton jó részök már régen vulgaris nyelven forog. Hihetőleg eltűnik majd idővel az az előítélet is, mely a régi irodalom utánozhatatlan remekműveit, pl. az Odysseát, az Aeneist,

a Pharsalát, Aeschylos, Aristophanes és Plautus drámáit úgy tekinti, mint valami pedánsoknak való, grapsa és élvezhetetlen termékeket, s a „classicismust“ — melyet mélyen ignorál — fitymálva, annál inkább kap az oktalan napi kritika által magasztalt „romantikusk“-on, kiknek művei úton-útfélen kínálkoznak, a jó ízlés s a helyes gondolkodás nagy kárára.

Másik érdeme az a lelkiismeretes gond és fáradhatatlan buzgalom, melylyel szerző a hazai eredetű igéket nyomozza s eredetöket minutiosus aprólékosággal kutatja. Bár, mint előszavából látjuk, tekintélyes lajstroma a munkatársaknak támogatta őt e fárasztó, jobban mondva lélekölő munkában, melylyel az utánjárás, a levelezés, a poros könyvtári polczokon s többé-kevésbbé közlékeny hagyomány-örzők körében való kutatás jár, — az ő személyes munkarésze még így is rengeteg nagy s minden dicséreten felül áll. Szinte sajnálnunk kell, hogy azt a bámulatot türelmet, kitartást s aprólékos gondot, mely szerző eljárását jellemzi, sokszor — mi türés-tagadás — méltatlan dolgokra, mondjuk ki: haszontalanságokra fecserli, a szó szoros értelmében olaját és fáradságát elveszíti. Így a többek között talány előttünk, micsoda jelentősége vagy érdeke van egynémely, különben nagy gonddal kidolgozott czikkelyeknek, s mi czélt akart elérni szerző kutatásukkal: ilyenek az *Abcúg* (120. lap). az *Átkos közös ügy* s egyéb parlamenti ízetlen szószátyárságok, vagy a kártyaspillerek nyelvéből vett szaftos mondások.

Kifogásolhatnók még, hogy szerző az idegen forrásokat. t. i. a német, francia stb. hasonló irányú munkákat túlságosan komolyan veszi, s oly dolgokban is követi, a hol nem kellene. Tudnivaló ugyanis, hogy a reactionarius, maradi és gyűlölködő szellem, máshol nem mervén nyilván felütni fejét, az ilyen másod- s harmadrangú eruditiós munkákban húzódik meg diadalmaisan. Ilyen fajta gyűlöletes magyarázatot ad a Voltaire-féle *Écrasez l'infame* inkább dévajkodó mint komoly szólamnak, a melyet azonfelül nálunk alig néhányan ismernek. Míg tehát egyfelől kár volt átvenni, másfelől meg interpretatiója hamis, a mit csak annak tulajdoníthatunk, hogy szerző jóhiszeműségét forrása ezúttal félrevezette. A ki csak némileg is ismeri a XVIII. század küzdelmeit s azt a szerepet, melyet Voltaire abban mint a tolerancia, a lélekismereti és gondolatszabadság elismert bajnoka vitt, még pedig élete kockáztatásával s ezernyi üldöztetések

és veszélyek közepette (élte java részét számkivetésben Angliában és a Svájcban töltötte), az nem fog csodálkozni azon, hogy mintegy protestatióképen az akkori parlamentek bösz és otromba fanatismusa s az egyház vérengző intolerantiája ellen ezt az ártatlan ötletet tollára vette. Voltak az akkori „philosophusok“ között még ennél sokkal erősebb mondókák is forgalomban, a nélkül, hogy azokkal a légynek is ártottak volna, nem úgy mint ellenfeleik, kik a világi s egyházi hatalom minden segédeszközeivel rendelkezvén, brutális kegyetlenséggel iparkodtak a „Lutherani comburantur“-féle elveket alkalmazni. A „Ferneyi patriarchá“-nak — ki egyúttal nagy költő s jeles historikus is volt — tolla alatt, barátjaival való levelezésében használva, „igének“ egészen más jelentősége van, mint a minőt szerző, egészen komolyan lefordítva, belemagyaráz. Szerző saját reputációja érdekében óhajtottuk volna, hogy Voltaire ezer számra menő csipős és találó bonmotjai s calembourgjai közül mást választott legyen, mint az idézettel, melylyel legfőlebb a „hecczkáplánok“-nak s egyéb gyűlölködésből tengődő existenciáknak tett szolgálatot.

Egy másik czikkecskéjében a *Moral insanity*-ben, meg a német forrás strict követésével gyanúsítanánk a szerzőt, már csak azért, mert a felhordott adatokból épen nem tudjuk meg, mi a moral insanity. Ez pedig német alaposágra vall.

Ugyancsak bátran elmaradhatott volna a *Hangfestés* cikkelyben (191. l.) a Virgil és Vörösmarty között vont párhuzam. Az ilyen gyermekes 1800 évi időközi összehasonlítás semmit sem bizonyít, ha csak nem a költő mondását: *donec mai si va a ficcare sa vanità*.

A felsorolt nehány másodrendű hiánytól eltekintve, szívesen elismerjük, hogy szerző derék munkát végzett s művével jó szolgálatot tett a hazai irodalomnak. Nyelve — mint egy olyan elismert jó hírű elbeszélőtől s kitűnő stílistától nem is várhatuk máskép — jóízű, magyaros, előadása folyékony s élvezetes. Ha jól tudjuk, ez első kísérlete a tulajdonképeni eruditió terén. Vele egyszerre tisztos helyet biztosított magának a hazai, úgy is gyér vulgarisáló irodalom terén. Óhajtjuk, hogy minél gyakrabban találkozzunk még nevével e téren, melyen sokkal nagyobb sikerre van kilátása, mint a czéhbeli philologusok unalmas fejtegetéseinek, melyeknek úgy látszik — habár nyíltan be nem vallott — céljok inkább az, hogy a nagy közönséget elriaszssa a szöfejtés és nyelvkuatás kérdéseitől. A könyv kiállítása kifogástalan.

Bellerszegi.

* * *

A „*Revue philosophique*“ ez évi januári 1. száma *Soury* fejtegetéseivel kezdődik: „La vision mentale“. Ebben a látás élet-tanát nyomozza azon újabb fölfedezések nyomán, melyek Waigert, Perl, Golgi, Ramon y Cajal, Ehrlich és Nissl nevével állnak kapcsolatban az agyállomány ingerlékenységére, a gerinczagy tengelye metszetének újabb színezési methodusára vonatkozólag, megannyi tények, melyek lényegesen megváltoztatták a tudomány arczatát s egy új igazságnak törtek utat, mely az agy functionalis localizálására fekteti a psychológiát s annak functionalis homogeneitása helyébe a heterogeneitást állítja.

Az idegsejtek és idegrostok anatomiai összefüggésének ismerete, de különösen az idegcsomók végződéseit és kezdeteit; a myelencephal különböző gócaiban, a gerinczagy functiói helyes megismerésének első föltétele, s minden újabb haladás e téren azon új színezési és fém-impregnálási eljárásoknak köszönhető, melyek az idegstructuráknak eddig egészen ismeretlen új világát tárták föl.

Ezek előrebocsátása mellett végig megy *Soury* a látás physiologiai természete és anatomiai föltételei problémája tárgyában megkísérlett újabb megoldásokon, a milyen *Munk* műve: „*Seh-sphaere und Augenbewegungen*“, *Monakow* munkája, melyben a híres zürichi anatomus oly lényegesen módosította a látási góczokról szóló classikus theoriáját. *Henschen* upsalai belgyógyászati tanár vizsgálatai, kinek a látási góczról szóló elmélete feltűnést keltett, *Wilbrand* nézetei a látásbeli észrevétel és fogalomalkotás dualitásáról, *Sachs* monographiája a nagy-agyról, *Violet*-é a látás agycentrumairól, *Dezserin* tanulmányai stb.

Majd megállapítja *Soury* a látás idegkészülékének szerkezetét, mely a reczehártyában kezdődik s a nagy-agy hemisphaerájában végződik. A látási rostok ezen hosszú és többször megszakított útjában a vezetékek iránya kettős — úgymond — és megfordított; párhuzamosan halad a reczehártyától a nagy-agyra és onnan a reczehártyára. A centripetalis út már rég ismeretes, most *Soury* a centrifugalis menet természetét ismerteti tüzete-sebben. Utal arra, hogy *Munk Hermann* is egészen új kísérletek alapján megállapította, hogy a látási sphaerától centrifugalis irányú rostok kell hogy vezessenek a szemmozdulatok centrumaiba; nemkülönb, hogy *Ferrier Dávid* is már megjelölt bizonyos centrumokat, melyeknek ingerlése szemmozdulatokat idéz elő.